

برنامه دولت میرزا حسن خان مستوفی الممالک برای اداره امور کشور به مجلس چهارم

مهربان ببری دیزج
ملیحه صادقی

از بدو تأسیس مجلس شورای ملی ۱۲۸۵ خ مقرر گردید نخست‌وزیران معرفی شده به مجلس، برنامه‌های کاری خود را جهت اداره امور کشور به مجلس ارائه نمایند، این کار چند مزیت عمده داشت: نخست آنکه هر نخست‌وزیر موظف می‌گردید که برنامه و چشم‌اندازی برای رفع مشکلات فراروی کشور ارائه نماید. این کار منجر می‌گردید که نمایندگان، برنامه کابینه‌ها را در جلسات علنی مجلس مورد بررسی کارشناسی قرار داده و اگر کم و کاستی وجود دارد گوشزد نمایند و اگر موانع عمده‌ای بر سر راه آن دولت هست از ادامه فعالیت آن ممانعت ورزند. اتفاقاً در آن سال‌ها بعد از مشروطیت مشکلات اقتصادی سیاسی و اجتماعی به حدی بود که دولت‌ها به «دولت‌های مستعجل» معروف شده بودند.

همچنین از تبعات این موضوع آن بود که دولت از ابتدای کار به مجلس پاسخگو باشد موظف می‌گردید تا پایان عمر خود نیز به مجلس و مردم جوابگو باشد، و از تک‌روی‌هایی که به منافع ملی صدمه می‌زد جلوگیری شود.

از دیگر مزایای این اتفاق معرفی اعضای کابینه بود- که این امر هم اکنون نیز وجود دارد؛ یعنی ریاست وزرا هر یک از وزرای خود را جداگانه معرفی کرده و سپس از تجربه‌ها و عملکرد از آنها دفاع می‌نمود. مجلس هم بعد از سخنان ریاست وزرا به شور می‌نشست و نسبت به کابینه بصورت اخص و عموم تصمیم می‌گرفت؛ این روند تاکنون نیز ادامه دارد.

سال‌های پس از کودتای ۱۲۹۹ خورشیدی، به‌طور مشخص از کابینه سیاه سیدضیاء که در اسفند ماه ۱۲۹۹ تشکیل گردید تا دوران نخست‌وزیری رضاخان در سال ۱۳۰۲، را به عصر دولت‌های مستعجل

مشهور است. در این دوران کابینه‌های سست‌پایه یکی پس از دیگری به مجلس معرفی می‌شدند و پس از مدتی کوتاه و به دلایل معلوم و نامعلومی نخست‌وزیر استعفای خود را تقدیم شاه و مجلس می‌نمود. آنچه مسلم است نقش رضاخان سردار سپه که در این سال‌ها و در تمام کابینه‌ها عهده‌دار وزارت جنگ و سپس فرماندهی کل قوا بود را نباید نادیده انگاشت؛ زیرا آنچه از محتوای اسناد و مدارک موجود برمی‌آید وی پیدا و ناپیدا در کار نخست‌وزیران وقت دخالت می‌نمود و سبب ناکارایی آنان می‌گردید. از طرف دیگر قدرت روزافزون او که با شکل‌گیری ارتش نوین ایران مصادف بود خود دلیل دیگری بر خودکامگی وی گردید که نه تنها رعایت قانون را نمی‌نمود بلکه در برخی جهات با اعمال غیرقانونی خود سبب تضعیف دولت می‌گردید. این جریانات مصادف بود با ضعف کلی دربار؛ بویژه احمدشاه به عنوان آخرین شاه قاجار که از اداره حکومت ناتوان و درمانده بود؛ این وضعیت سبب گردید نخست‌وزیران وقت نیز کارایی چندانی از خود بروز ندهند.

در این سال‌ها کابینه میان سه نفر یعنی میرزا حسن خان پیرنیا، میرزا حسن خان مستوفی الممالک و میرزا احمدخان قوام‌السلطنه دست به دست می‌شد. در این بین هر کدام که استعفا می‌داد، شاه پیشنهاد نخست‌وزیری را به شخص دیگری می‌داد و به او محول می‌کرد. و برنامه خود را برای اداره امور جاریه تقدیم مجلس می‌کرد.

در میان سندهای مرکز اسناد مجلس، اسنادی با ارزشی از این دوران در دسترس است که نمونه بارز آن سندی است که در پی می‌آید. این سند که بنحوی بازگوکننده معرفی دومین کابینه میرزا حسن خان مستوفی الممالک است در حقیقت برنامه ارائه شده وی برای اداره امور کشور و همچنین معرفی وزاری پیشنهادی اوست در این میان اوراق رأی‌گیری به کابینه مشارالیه نیز آمده است که تعداد و نام مخالفین و موافقین وی به‌خوبی مشهود است. این اسناد از این نظر نیز قابل توجه است که در آن دوران نخست‌وزیران پیشنهادی چه برنامه‌ای برای پیشبرد امور کشور داشتند.

نگارندگان این سطور به جهت اهمیت این موضوع تصمیم گرفتند سندی نویافته از یکی از نخستین دولت‌های دوره مشروطه را در این مجال به خوانندگان فرهیخته پیام بهارستان تقدیم دارند این سند شرحی است از برنامه دولت میرزا حسن خان مستوفی الممالک در دوره چهارم توسط او به مجلس شورای ملی تقدیم شده است. از نکات برجسته این سند علاوه بر ذکر جزئیات برنامه دولت مستوفی الممالک نتیجه رأی‌گیری مجلس در پیرامون کابینه وی است.

از این رو نگارندگان در مجلس‌هایی که دوره کوتاهی داشتند، این موضوع را دنبال نموده که در این نوشتار به خوانندگان محترم پیام بهارستان تقدیم می‌گردد.

مستوفی الممالک^۱ میرزا حسن خان پسر میرزا یوسف مستوفی الممالک آشتیانی، از رجال اواخر دوره قاجاریه و اوایل سلسله پهلوی است. تولد وی به سال ۱۲۹۱ ق. بوده و در یازده سالگی به مقام وزارت مالیه رسید، و چون خردسال بود به عنوان معاونت، سمت مشاوره مستوفی را یافت. او تا بیست و یک سالگی در سمت وزارت مالیه باقی ماند. و پس از آن به اروپا رفت و هفت سال در آنجا اقامت کرد و در اوایل مشروطیت به ایران بازگشت. در زمان اتابک، وزیر جنگ شد سپس وزیر مالیه و بعداً رئیس الوزرا گردید. وی چند بار به وکالت و وزارت و ریاست وزرای رسید. جنگ بین المللی اول و مهاجرت آزادی خواهان و تشکیل کمیته ملی در عهد زمامداری او روی داد و او بود که بی طرفی ایران را اعلام کرد. مستوفی الممالک در صفر سال ۱۳۳۴ ق. برکنار شد؛ آخرین دوره ریاست وزرای وی در سال ۱۳۴۵ ق. بود، سپس به وکالت تهران انتخاب شد. او در سال ۱۳۱۱ خورشیدی به خاطر سکت قلبی درگذشت.^۲

تاریخ جهان بزرگ را مردان بزرگ رقم زده اند و مردان بزرگ، تاریخ ساز اقوام و ملل و روزگارند. اینان

۱. مستوفی الممالک از مناصب عهد صفویه نیز بوده که به معنی رئیس مستوفیان است شغل مستوفی الممالک را صاحب تذکره الملوک چنین توصیف کرده است: «عالیجه مستوفی الممالک ... از جمله امراء عظام، و شغل و عمل مشارالیه عظیم است و تمامت مالیات دیوانی که در کل ممالک محروسه داد و ستد می شود باید از قرار نسخجاتی که مشارالیه از دفتر نویسد و به عمال هر ولایت دهند مستند خود ساخته، از آن قرار بدون زیاد و کم داد و ستد نمایند. و تمامت تیولات و همه سالجات بیگلربیگیان و خوانین و حکام و سلاطین و رسومات وزراء و مستوفیان و کلانتران و مواجب ارباب قلم و سایر عساکر منصوره و وظایف و سیورغالات و غیر هم، و کیفیات دفتری که به مهر مشارالیه رسیده باشد، داد و ستد و تنخواه داده می شود. و وزراء دیوان اعلی بدون تصدیق مشارالیه از مالیات دیوانی چیزی داد و ستد نمی نمایند. و در مالیات دیوانی تصدیق و تجویز مشارالیه منوط به اعتبار و اعتماد است. و محرران دیوان اعلی بعد از تصدیق ریش سفید هر سرکار و تجویز مشارالیه تعیین می شود. و ناظر و داروغه دفتر و صاحب توجیه و ضابطه نویس و اوارجه نویسان و غیر هم همگی جزو مشارالیه ... و بازخواست تقصیرات محرران دفتر دیوان با عالیجه مشارالیه است. و مستوفیان جزو ممالک محروسه را به تجویز عالیجه مشارالیه باید تعیین کرد.» مستوفی در لغت اسم فاعل استیفا و به معنی گیرنده حق است؛ یعنی کسی که از محاسبان دیگر حساب گیرد. مستوفی به معنی دفتردار دیوان و حسابدار و خزانه دار و متصدی دخل و خرج نیز آمده است. مستوفیان از خاندان های بزرگ بیهق در قرن پنجم و ششم بوده اند که جد آنها خواجه ابوالحسن محمدبن علی المستوفی، از قصبه سبزوار آمده است. در تشکیلات اداره دوره سلطنت قاجاریه مستوفیان قدرت و نفوذ بیشتر یافته اند و مستوفی الممالک در حکم وزیر دارایی بوده و اختیارات فراوان در رسیدگی به امور دخل و خرج مملکت داشته و تعداد زیادی مستوفی ابواب جمع او بوده که امور مالی ایالات و ولایات را سرپرستی می کردند. در دوران فتحعلیشاه به مستوفیان درازنویس گفته می شد؛ دکتر امین دفتری که خود از خاندان وزیر دفتر و دفتر نویسان بوده می نویسد: وجه تسمیه درازنویس آنست که قبل از مشروطیت محاسبات دولت و ثبت فرامین و غیره در اوراقی مجزا تقریباً بعرض (۱۲) سانتیمتر و طول (۲۰) سانتیمتر نوشته می شد و آن اوراق را فرد می نامیدند و به سیاق می نوشتند. پس از آن دفترداری به سبک جدید و با اعداد هندسی معمول گردید و مستوفیان فردا را دسته دسته می کردند و دسته هر سال را میان دو تخته چوبی گذارده با ریسمان ابریشمی اطراف آن را محکم می بستند.

۲. برای اطلاع بیشتر از مستوفی الممالک نک: بامداد، مهدی، شرح حال رجال ایران، تهران، زوار، ج چهارم، ۱۳۸۱، صص ۹۱ تا ۹۷.

تافته‌های جدابافته خلقتند، فکر و اندیشه و دیدشان از دیگران وسیع‌تر و تأثیرپذیری آنها بر زمان و زمانه بیشتر است.

در صد ساله اخیر برخی از افراد خاندان آقامحسن آشتیانی که در این مدت ده نخست‌وزیر داشته‌اند، بیش از بیست بار جبهه صدرات بر تن کرده‌اند. میرزا یوسف و میرزا حسین از زمره نخبگان این خاندان بوده‌اند. میرزا حسن مستوفی الممالک روز پنجم ماه رمضان المبارک سال ۱۲۹۱ق. (۱۸۷۳ م.) در تهران چشم به جهان گشود که او را به نام جدش، حسن نامگذاری کردند. این نوزاد اولین و تنها فرزند ذکور میرزا یوسف مستوفی الممالک معروف به (جناب آقا) صدراعظم نامدار ایران در دوران سلطنت ناصرالدین شاه قاجار بود. میرزا یوسف در سنین شصت و یک سالگی بود که میرزا حسن به دنیا آمد و طبیعی است که تولد این نوزاد در خاندانی بزرگ و در خانه صدراعظم ایران در سنین کهولت شور و شوق فراوان بپا کرده باشد. میرزا حسن در سن ۹ سالگی یعنی به سال ۱۲۹۹ق. به فرمان ناصرالدین شاه، مقام و لقب مستوفی الممالکی را به دست آورد.

مستوفی الممالک پس از مرگ پدرش (۱۳۰۳ق.) با کمک مستوفیان، اداره امور استیفا خود را به عهده داشت. تا اینکه مظفرالدین شاه به سلطنت رسید و مستوفی الممالک از کار کناره گرفت و به اروپا رفت. و قریب هفت سال در پاریس بود و پس از بازگشت از اروپا مجمع انسانیت را تشکیل داد. بنابراین مستوفی الممالک فعالیت سیاسی خود را پس از مشروطیت در تهران از سر گرفت و به تشکیل انجمن و سازمان نظامی پرداخت که در نتیجه در دولت‌های بعدی به وزرات جنگ و مالیه و نخست‌وزیری رسید.

مستوفی الممالک در سال ۱۳۲۵ق. به اصرار میرزا علی اصغر خان اتابیک به ایران بازگشت و در اولین کابینه او سمت وزارت جنگ یافت که این مقام و سمت وزارت مالیه را در چند کابینه بعد نیز به عهده داشت. تا اینکه در سال ۱۳۲۸ق. به نخست‌وزیری برگزیده شد و اولین کابینه خود را تشکیل داد و به مجلس دوم معرفی نمود. مستوفی دوازده بار به نخست‌وزیری رسید و دوازده بار تشکیل کابینه داد.

کابینه چهارم

در تاریخ ۲۵ رمضان سال ۱۳۳۲ق. برابر با ۲۶ مرداد سال ۱۲۹۲ خ و اوت ۱۹۱۴ م. و در ابتدای جنگ جهانی اول به احمد شاه معرفی شد. وزرای آن عبارت بودند از:

میرزا محمدعلی خان فروغی ذکاءالملک وزیر عدلیه، میرزا محمد علی خان علاءالسلطنه وزیر خارجه، میرزا حسنخان محتشم السلطنه وزیر مالیه، غلامحسین خان صاحب اختیار وزیر جنگ، میرزا نظام‌الدین خان مهندس الممالک وزیر علوم و فواید عامه و تجارت، اسدالله میرزا شهاب‌الدوله وزیر پست و تلگراف، وزارت داخله را نیز خود نخست‌وزیر به عهده داشت.

مجلس چهارم در تاریخ اول تیرماه ۱۳۰۰خ. برابر ۱۵ شوال ۱۳۳۹ق. توسط احمدشاه افتتاح شد که میرزا حسین پیرنیا (مؤتمن‌الملک) ریاست آن را به عهده داشت. در جلسه ۲۲۶ آن مجلس، مورخ ۲۵ دلو ۱۳۰۱

برابر با ۲۷ جمادی الثانیه ۱۳۴۱ کابینه مستوفی الممالک معرفی شد.

چهارمین دوره مجلس در تاریخ ایران از هر جهت قابل بحث و بررسی است زیرا این دوره از مجلس در شرایط خاصی تشکیل یافت و در لحظاتی بحرانی دست به اقداماتی زد که در تاریخ پس از مشروطیت ایران دارای بسیار اهمیت بسیار است.

لیدر اکثریت این مجلس مرحوم مدرس بود. هیاهوی مجلس چهارم در اوج بود. رهبران مخالف دولت در مجلس، عبارت بودند از: مدرس، قوام السلطنه، و نصرت الدوله و رهبران موافق عبارت بودند از: سلیمان میرزا و میرزا محمدصادق طباطبائی.

مستوفی که اصولاً هرگونه جنجال و بی حرمتی مخالف بود، یکبار دیگر نزد احمدشاه رفت و استعفای خود را به او تقدیم نمود، اما احمدشاه از او خواست در مقابل مخالفین مقاومت کند.

اوضاع بدتر از بد شده بود، احمدشاه می ترسید که با رفتن مستوفی بار دیگر قوام السلطنه روی کار بیاید، قوام از نظر احمدشاه مرد باثبات و وفاداری نبود، او قوام را آدمی معامله گر و استفاده جو می شناخت. مستوفی در آن روز پرهیاهو پشت تریبون رفت و گفت: من هیچ وقت به اصرار و اسباب چینی و برانگیختن وسایل، مصدر کار نشده ام. من با کمال جرأت عرض می کنم که کابینه من قصور نکرده و آنچه توانسته و ممکن بوده انجام داده ام و یا آنکه در شرف انجام بوده است با روشن شدن مطلب، من هیچ اصراری به ماندن ندارم و اشتیاقی هم به اینکه تا یک درجه هم به آقایان معلوم شد که مخالفت آقایان مخالفین بی لطفی بوده است که از این دولت بدشان می آمده است. و از اینجا می گذارم و می روم خدمت اعلیحضرت همایونی، برای حفظ احترام اکثریت استعفای خود را تقدیم می کنم.

با رفتن مستوفی الممالک از مجلس طوفانی در تهران برپا شد.

عشقی شعر معروف خویش را سرود:

این مجلس چهارم به خدا ننگ بشر بود دیدی چه خبر بود
هر کار که کردند ضرر روی ضرر بود دیدی چه خبر بود
مستوفی از آن نطق که چون توپ صدا کرد مشت همه وا کرد
فهماند که در دوره چهارم چه خبر بود دیدی چه خبر بود

مردم برافروخته و خشمگین بودند. فریادهای اعتراض از هر سو بلند بود؛ مردم دسته دسته به خانه حاج سید ابوالقاسم کاشانی رفته و از او تقاضا می کردند که هر چه زودتر به احمد شاه بگوید که استعفای مستوفی را نپذیرید. احمد شاه به آنان جواب داد: جناب مستوفی به تقاضا و اصرار خودشان استعفا دادند، من راضی به کناره گیری ایشان نبودم اما به زودی شخص مورد اعتمادی برای احراز مقام نخست وزیر به مجلس شورای ملی معرفی خواهد شد.

به هر حال روز ۲۸ شوال ۱۳۴۱ ق. فرمان احمدشاه برای نخست وزیر مشیرالدوله صادر گردید و به

دستور مستقیم، مشیرالدوله، به سمت ریاست محاسبات وزارت امور خارجه منصوب گردید.

پروگرام دولت مستوفی الممالک در مجلس چهارم^۱ نقل از شماره ۲۱ نوبهار صفحه ۳۷۶ سال ۱۳۰۱ شمسی

حواصیح مملکت و اصول خیریه و اقدامات که باید از طرف دولت بشود بر همه کس معلوم است. پروگرام‌های دولت‌های سابق از برای اداره کردن مملکت بسیار خوبست و هیئت دولت حالیه نیز در واقع همان پروگرام‌ها را تعقیب خواهد کرد، لیکن باید معلوم شود که دولت چه اقداماتی می‌کند و از برای اصلاح مملکت چه در نظر دارد به این علت دولت این پروگرام را به عرض مجلس می‌رساند و تقاضای مساعدت از آقایان نمایندگان ملت در انجام آن می‌شود و این هیئت امیدوار است که با مساعدت مجلس شورای ملی این مسائل را انجام دهد.

مسائل دیگری هم از قبیل مسئله قانون ممیزی و چیزهای دیگر هست که بی‌اهمیت نیست و در پروگرام ذکر از آن نشده ولی البته آنها از دولت در نظر خواهد داشت. ترتیب نتیجه‌بندی که سابقاً هشتاد سال قبل وضع گردیده و به هیچ‌وجه از برای اصلاح مملکت مفید نیست، ملغی خواهد شد.

- ۱- حفظ مناسبات با دولت متحابه و بستن معاهدات و قراردادهای پستی و تجارتي و غیره.
- ۲- تسهیل وسائل تسریع در انتخابات دوره آتیه.
- ۳- پیشنهاد لایحه قانونی سربازگیری و اصلاح امور قشونی و اسلحه و غیره.
- ۴- سعی در انجام و گذراندن امتیاز نفت شمال و تهیه مقدمات راه‌آهن و کوشش در ایجاد نظام امور اقتصادی و استخدام متخصصینی برای فواید عامه.

پروگرام هیئت وزراء عظام

- ۱- ۱۸ میزان - ۱۶۴۱ ریاست وزراء - پروگرام وزرای کابینه آقای قوام‌السلطنه.
- ۲- ۱۸ میزان - ۱۶۶۰ ریاست وزراء - راجع به پروگرام هیئت وزراء.
- ۳- ۲ ثور - ۶۸۵۱ ریاست وزراء - متنها راجع به خط
- ۴- ۱ سرطان - ۸۵۲۳ ریاست وزراء - بیانیه کابینه پروگرام دوم مرحوم قوام‌السلطنه.
- ۵- ۲۰ حوت - ۱۷۸۸۳ - به جای مدیر جریده طوفان - در جریده دیده که در خصوص پروگرام [ناخوانا]
- ۶- ۹ حوت - ۱۷۵۰۴ هیئت مؤتلفه احزاب - در عصر [ناخوانا] پروگرام
- ۷- ۹ حوت - ۱۷۴۴۹ - دوسیه پارلمانی - راجع به پروگرام هیئت‌های [ناخوانا]
- ۸- ۱۷ ثور - ۱۹۴۷۷ مشروطه جمهور - اظهار رضایت از پروگرام دولت

۱. نوبهار، سال ۱۳۰۱ خورشیدی، شماره ۲۱، ص ۳۷۶.

سند شماره ۱

[نشان تاج و شیر و خورشید]
ریاست وزراء
نمره
آقایان محترم

مورخه
برج
ثیل ۱۳۰
ضمیمه

نهایت خوشوقتی حاصل است که بعد از چند سال تعطیلی موفقیت حضور در چهارمین مجلس شورای ملی برای دولت میسر گردیده و با نهایت مسرت دستور عملیات خود را در اصلاحات مملکتی بمجلس محترم پیشنهاد می نماید.

یک نظر به سر تا سر مملکت و مشاهده احوال عمومی به خوبی ثابت مینماید که دوره [امرار؟] وقت سپری شده و روز سعی و عمل رسیده است. مشکلات حاضر و پیش آمدهای متنوعه کنونی را که در میزان تجارب گذشته بسنجیم، خوب حس خواهیم کرده بیشتر از هر وقت موافقت مجلس شورای ملی و هیئت دولت لازم است تا با توحید مساعی و افکار به نتایج مطلوبه که دیرزمانی است ملت ایران از اصل مشروطیت انتظار داشته اند موفق گردید هر چه زودتر به اصلاح و ترمیم خرابی ها شروع شود.

آقایان نمایندگان محترم تصدیق میفرمایند که بهتر است که در این موقع از آنچه به مرام و آرزو شبیه است صرف نظر شد، نقشه و اصلاحات اتخاذ شده که به حال مملکت مفید و قابل اجرا باشد. از این نقطه نظر سه موضوع مهم را که مملکت به آن محتاج تر است مقدم می دارد.

۱- تکمیل وسایل نظم و امنیت

۲- ایجاد و اصلاح وسائل ارتباطیه و سعی در تهیه موجبات دائر شدن و استفاده از منابع ثروت داخلی مملکت به وسیله اعطاء امتیازات مفیده به شرکت های بین المللی و تشویق تأسیس شرکت های ایرانی

۳- اصلاحات اداری

_____ برای حفظ سرحدات و استقرار نظم و امنیت طرق و شوارع و اجرای قوانین و تزیید نفاذ امر حکومت مرکزی محتاج به قشون منظم و کافی هستیم که با اینکه وضعیات قشون به نسبت سابق از هر جهت بهتر و منظم تر است، معذک برای تکمیل انتظامات و رفع هر گونه نواقص دولت در نظر دارد یک عده صاحب منصبان معلّم از یکی از دول غیرهمجوار استخدام نماید. بدیهی است استخدام صاحب منصبان مزبور با تصویب مجلس شورای ملی انجام خواهد یافت و عده قشون و مصارف آن تقریباً در ضمن بودجه کل مصارف مملکت مجلس به شورای ملی پیشنهاد خواهد شد.

متأسفانه باید اقرار نمود که مملکت ما از مهمترین وسائل حیاتی که برای معیشت عمومی و رفع فقر و پریشانی و استقرار نظم و پیشرفت تجارت و تزیید عایدات اولین درجه ضرورت و لزوم را داشته و محروم مانده است راههای عزابه رو معدود و آنچه فعلاً دایر است بانک غفلت در قلیل مدتی خراب می شود و راه آهن که در دنیای متمدن امروز در حکم شرابین مملکت است که بدون آن جریان امور تجارتي و اقتصادی متوقف و حیات اجتماعی در خطر است، در ایران تقریباً وجود ندارد. بدیهی است بعد از استقرار

نظم و امنیت بزرگترین احتیاج مملکت بایجاد و اصلاح وسائل ارتباطیه است یعنی ایجاد راه آهن و راههای عربّه‌رو که در این موضوع دولت مشغول مطالعاتی است که هر چه زودتر لوائح مفید را به مجلس شورای ملی عرضه نماید.

— در این جا لازم میدانم خاطر نمایندگان محترم را به فقر و پریشانی عمومی متوجه نمایم که علاوه بر اینکه کمی کار و زیادی روزافزون عدّه بیکار از زمان متمادی به اینطرف از جمله دردهای صعب‌العلاج مملکت بوده بر اثر جنگ بین‌المللی تجاوز عساکر اجنبی و توالی امراض مسریّه و قحطی مسدود شدن طرق و ابواب تجارت و بالجمله نقصان زراعت و فلاحت این درد مهلک را باقصری درجه تصور و تحمل رسانده است.

علاج این وضعیت ازدیاد محصولات مملکتی و توسعه و استخراج منابع ثروت است و امروز موقعی است که دولت اقدام جدی در این موضوع نموده برای توسعه فلاحت و ثروت‌های ارضی مملکت نقشه‌های مفیده طرح و بمجلس شورای ملی تقدیم نماید بلکه بدیهی است برای مقاصد فوق‌تهیه محل و سرمایه لازم است و تهیه آن کاملاً مقدور نخواهد شد مگر به وسیله اصلاحات مالیّه و جلب سرمایه‌های خارجی زیرا بدون این دو ایجاد و اصلاح راهها و توسعه فلاحت و استخراج منابع ثروت و بستن سدّها ماه و مزروع نمودن اراضی لم‌بزرع که بتوسط متخصصین فنی در نظر است مقدور نخواهد بود و اینک باید دید مقصود از اصلاحات مالیّه چیست و تهیه سرمایه‌های خارجی برای چه مقصود است؟ آقایان نمایندگان محترم شاید مثل من به وخامت وضعیّات مالیّه مسبق نباشند در سنوات اخیر دولت همه ساله مبالغی علاوه بر عایدات خود خرج نموده و کسر عایدات را به وسیله مساعدتهای خارجی جبران کرده است البته ایجاد رقیب را پیش از این نمی‌توان بند و بست داد باید مخارج زائد حذف و تخفیفات کلی در مخارج مملکتی داده شود و منظور ما باید موفقیت به تعادل جمع و خرج در اسرع اوقات شد به این معنی که از اینطرف در تقلیل مخارج سعی کنیم و تا حدی که جریان چرخهای دوائر دولت اجازه دهد از مخارج زائده کسر نمائیم و از طرف دیگر در تکثیر عایدات اقدام کنیم و در این باب امید است تقریباً لوائح مفیده بمجلس شورای ملی پیشنهاد شود که بعون الله تحصیل این موفقیت ممکن گردد بدیهی است ازدیاد عایدات را تنها به وسیله وضع مالیاتهای جدید انتظار ندارم بلکه یکی از مقاصد عمده دولت اصلاح ادارات مالیّه در مرکز و ولایات است که در نتیجه حسن اداره آنچه از مالیات‌دهندگان دریافت می‌شود و از حیف و میل مصون بوده کلاً به خزانه دولت عاید گردد و برای تکمیل اصلاحات تجدیدنظر در قانون تشکیلات مالیّه لازم خواهد شد.

برای اصلاحات مالیّه دولت لازم میدانم که به وزیر مالیّه از طرف مجلس شورای ملی موقته اختیاراتی مطابق پیشنهاداتی که خود وزیر مالیّه خواهد کرد داده شود تا بتواند در مدتی که برای مطالعه و آزمایش پیشنهادات اصلاحات وزارت مالیّه لازم است از حدود دعاوی و ترتیب فعلی وزارت مالیّه تجاوز نماید.

و نیز یکی از اهمّ و الزم احتیاجات فعلی تسویه و تصحیح عدم مساواتی است که نسبت به مالیات‌دهندگان مجری و معمول است و یقین است چنانچه تحمیلات مالیاتی اعم از قدیم و جدید با احتراز از تحمیل بر فقرا و ضعفا بیشتر از روی عدالت مجری گردد و مالیات ارضی که مبنای مالیات ماست تعدیل شود و بر

املاک جدید النسق که مالیات بسته نشده است مالیات وضع شود، عایدات بمراتب زیادت‌تر خواهد شد و همچنین وقتی که طرق و شوارع اصلاح و امنیت کامل در راهها استقرار یابد و مسافرین و تجار به راحت و سهولت مرآوده و حمل مال التجاره نمایند عایدات گمرکی و پستی نیز محسوساً اضافه خواهد گشت بعلاوه در وصل بقا و سایر مطالبات و دولت نیز سعی وافی به عمل خواهد آمد و در این راه نیز کمی نسبت به مصارف دولت خواهد شد.

مخصوصاً آقایان نمایندگان محترم را متذکر میشوم که اصلاحات فوق‌الذکر بدون استعانت از معلمین و متخصصین فنی مقصر است و بهمین نظر بوده است که در ازمنه مختلفه دولت‌های وقت به استخدام متخصصین اروپائی و امریکایی اقدام نموده‌اند. بدیهی است در این موقع نیز مجلس شورای ملی اهمیت موضوع را در نظر گرفته پیشنهادهای آتیه دولت را بطوری که شایسته اهمیت موضوع است تلقی خواهد نمود

و اما راجع بتهیه سرمایه‌های خارجی تصور میکنم آقایان نمایندگان محترم با دولت [هم‌عقیده] باشند که برای اصلاحات فوق‌الذکر یعنی برای بکار انداختن منابع ثروت و سایر اصلاحات نافعه ناگزیر از توسل به منابع ثروت خارجی هستیم و دولت در این باب مشغول مطالعاتی است که در موقع خود لوابح آنرا بمجلس شورای ملی تقدیم خواهد نمود.

بدیهی است هم همچنانکه برای مملکت مالیه مرتب و قشون منظم لازم است توسعه و تکمیل مصارف نیز در اعلی درجه لزوم است. اگرچه از چندی، به این طرف فواید جدیدۀ را دولت برای توسعه معارف تشخیص داده لیکن در این موضوع مهم تنها به تخصیصات سابقه نمی‌توان قناعت نمود بلکه باید سعی کرد معارف در تمام نقاط مملکت به هر اندازه ممکن شود عمومیت پیدا کرده تمام اهالی از سعادت علم و دانش برخوردار شوند. برای این مقصود حکومت حاضر در نظر دارد منبع معتناهی بمصرف توسعه معارف تخصیص داده شود و علاوه بر ایجاد مدارس جدیده یک عده از شاگردان فارغ‌التحصیل مدارس برای تکمیل تحصیلات در کلیۀ شعب علمی و فنی به خارجه اعزام نماید بعلاوه چون در شهر طهران و سایر شهرهای ایران عوائد جدیدی باسم مالیاتهای بلدی اخذ میشود لازم است که بلدیۀ هر شهر نیز در مخارج معارف محلی شرکت نماید.

از مسائل مهمه دیگر که توجه آقایان را به آن جلب میکنم اصلاح امور قضائی است که در این مدت تجربه و عمل ثابت نموده است که قوانینی که فعلاً در جریان است کامل نیست امید دارم آقایان نمایندگان تصدیق فرمایند که در قوانین قضائی تجدیدنظری شده، طرح ساده‌تری اتخاذ شود که به سرعت جریان محاکمات افزوده، اعتماد عامه را نسبت به مراجع قضائی تکمیل نماید قریباً لوابح قانونی اصلاحات مزبوره را تهیه و به مجلس شورای ملی بتقدیم خواهد نمود از جمله مسائل مهمه که تاکنون کاملاً مورد توجه نموده است موضوع صحیه عمومی است. بدیهی است مملکتی که با مساحت زیاد و جمعیت کم و وضعیتی [ناخوانا] و بالاخره با احتیاج شدید به ازدیاد نفوس غالباً در معرض امراض و به واسطه فقدان وسائل صحی زیاده از حد تناسب دچار اتلاف نفوس است [ناخوانا] محتاج حفظ الصحه عمومی است و البته هر حکومتی

که مخصوص سرپرستی افراد است نمی‌تواند از حفظ جان و سلامت نفوس صرف‌نظر نماید در این موضوع البته تحمیل جدیدی بر بودجه مملکت نمی‌توان نمود. لیکن نظر به اینکه نتایج خیریه آن شامل حال عموم است باید اهالی مملکت در فراهم نمودن وسائل آن شرکت نمایند. از این نقطه‌نظر لازم است اولاً در شهرها قسمت مهمی از عوارض بلدی برای مصرف حفظ‌الصحه عمومی تخصیص یابد و دور نقاطی مهم که بلدیّه ندارد کسور اصنافی که حتی‌الامکان بر مالیات‌دهندگان غیر محسوس شد وضع و مأخوذ گردد تا مطابق اصل و دستورهای علمی موجبات اجراء این مقصود در تمام مملکت تدریجاً فراهم گردد.

همچنین آقایان محترم از نواقص قوانین بلدیّه مسبوق و لزوم اصلاح آن را البته احساس فرموده‌اند. دولت در نظر دراد با تجاری که از بدو تأسیس بلدیّه حاصل نموده قوانینی را که برای تأسیس بلدیّه‌ها را با حوائج شهرها مناسب میدانند به اسرع اوقات تهیه و به مجلس شورای ملی تقدیم نماید

با اینکه در پروگرام باید رؤس مسائل مندرج و حتی‌الامکان از جزئیات اجتناب شود معذک اهمیت موضوع این جانب را دعوت مینماید که در باب لزوم وضع قانون استخدام خاطر آقایان نمایندگان محترم را متوجه نماید زیرا بدون وضع قوانینی که بموجب آن شرایط درد و بخدمت و ارتقاء رتبه یا تنزل مقام و انفصال معین و محدود شود و در مأمورین دولت ایجاد بیم و امید نماید اصلاح ادارات غیرمقدور و به ابقاء وضع امروزه استخدام که اساس آن مبنی بر توسل یا اتکاء به نفوذهای حمایت‌های خصوصی است امیدوار بودن به اصلاحات ادارات امری ممتنع به نظر می‌آید این است که در اولین ازمنه امکان قانون استخدام را بتهیه و پیشنهاد مجلس محترم شورای ملی خواهم نمود

و نیز آقایان نمایندگان محترم را متوجه مینمایم که چون برای تهیه لوائح قانونی و اصلاحات اداری شرکت و معاونت هیئتی از اشخاص مجرب و صلاحیت‌دار لازم خواهد بود بنابراین لایحه ایجاد شورای دولتی را که لزوم آن کاملاً محسوس است به مجلس شورای ملی پیشنهاد خواهم نموده که هر چه زودتر از تصویب مجلس گذشته در تهیه لوائح قانونی به قوه اجرائیه کمک و معاضدت نمایند

راجع به سیاست خارجی دولت بدیهی است روابط ایران با دول متحابه همواره در کمال داور و حسن مناسبات است و حکومت حاضر نیز تزیید و تشدید مناسبات حسنه را با کلیه دول همجوار و غیر همجوار یکی از تکالیف مسلمّه خود می‌شمارد.

بنابر مقدمات فوق پروگرام حکومت حاضر به مواد ذیل تجزیه می‌شود.

- ۱- حفظ مناسبات حسنه با دول متحابه.
- ۲- تکمیل انتظامات قشون و قوای تأمین و جلب صاحب‌منصبان معلم از دول غیرهمجوار.
- ۳- اصلاحات اقتصادی به وسیله دایر نمودن منابع ثروت مملکت و ایجاد و تکمیل وسائل ارتباطیه.
- ۴- حذف و تقلیل مخارج و تکثیر عایدات و تعادل جمع و خرج و وصول بقایا و مطالبات دولت و اصلاح ادارات مالیه در مرکز و ولایات و جلب متخصصین از دول غیرهمجوار و تعدیل مالیات‌ها.
- ۵- توسعه و تکمیل معارف و حفظ‌الصحه عمومی
- ۶- اصلاح قوانین قضائی.

۷- تجدیدنظر در قانون بلدیہ.

۸- تهیه قانون استخدام

۹- تأسیس شورای دولتی

امید دارم مسائل فوق‌الذکر کاملاً مورد توجه آقایان نمایندگان محترم گردیده با حسن اراده و علاقه‌مندی کاملی که در پیشرفت منافع

سند شماره ۲

[نشان تاج و شیر و خورشید]

تاریخ برج ۱۳۴

ریاست وزراء

نمره

مقام محترم مجلس شورای ملی شیدالله ارکانه

حوائج مملکت و اقداماتی که از طرف هیئت دولت باید در رفع آن حوائج به عمل آید امروز تقریباً بر هر کس معلوم است و حاجت بشرح و بیان ندارد و کابینه‌های سابقه‌های اصول آنها را بطور مختصر و مفید در پروگرام‌های خود درج نموده‌اند هیئت حالیه نیز در واقع همان پروگرام‌ها را تعقیب خواهد کرد لیکن برای اینکه معلوم شود هیئت دولت خالیه چه اموری را بالاخص منظر نظر خود دارد در آن امور از نمایندگان محترم ملت مخصوصاً استمداد می‌کند موارد ذیل بعنوان پروگرام عملی تقدیم بمجلس مقدس شورای ملی می‌شود

به عقیده این هیئت نیل به این مقاصد برای مملکت ضرورت تامّه دارد و هر چند نمی‌توان گفت به سهولت ممکن است لیکن تصدیق خواهند فرمود که هیچیک از آنها مرام و آمال که دور و دراز نیست و این هیئت امیدوار است که با مساعدت مجلس شورای ملی این تعهدات را که در مقابل ملت می‌کند، انجام دهد.

مسائل مهمّه دیگر از قبیل اقدام به ممیزی و توحید مالیاتهای متعدده مملکتی و بلدی و تسویه دعاوی که نسبت به دولت می‌شود اعاشه و اعمار نقاط مخروبه مملکت و بسا چیزهای دیگر نیز منظور نظر هست که هیئت دولت فعلاً ذکر آنها را در پروگرام خود مقتضی ندیده لیکن البته از نظر محو نخواهند شد درخاتمه تذکر میدهد اینکه در ماده سوّم پروگرام اصلاح ترتیب سربازگیری مذکور شده هر چند در موقع تقدیم لایحه مزبوره علل و موجبات پیشنهاد آن مشروحاً بیان خواهد شد عجلّه برای استحضار خاطر نمایندگان محترم توضیح میشود که یک علت عمده آن این است که ترتیب بنیجه سربازی که هشتاد سال قبل داده شده با اوضاع مالیّه مملکت موافقت ندارد و تکالیف یک قسمت از اهالی مملکت به قسمت دیگر تحمیل می‌شود.

پروگرام

- ۱- حفظ مناسبات حسنه با دول متحابه و انجام قراردادهای تجارتي و پستی و تلگرافی با دولت روسیه به طریقی که با مصالح مملکت توافق مشابه شد و حقه قرارداد پستی با دولت افغانستان.
  - ۲- تسریع در تهیه وسایل انتخابات دوره پنجم و مراقبت در صحت جریان آن.
  - ۳- پیشنهاد لایحه قانونی در اصلاح ترتیب سربازگیری و تهیه وسایل نظامی از قبیل اسلحه و آتروپلان و غیره.
  - ۴- سعی در انجام امر امتیاز و تدارک وسایل استفاده ملت از منابع ثروتی مملکت و اهتمام در امر تأسیس راه آهن و تکمیل طرُق شوسه مملکت و دایر کردن وسایل نقلیه اتومبیلی در طرُق و شوارع موجود و سعی در موازنه صادرات و واردات و استخدام متخصصین برای وزارت فواید عامه.
  - ۵- تقویت عملیات متخصصین مالیه در اجرای صرفه جوئیهای ممکن در مخارج دولت و تدارک بودجه و اصلاح ادارات مالیه و تمرکز جمع و خرج و تهیه وسیله پرداخت حقوق پس افتاده مستخدمین و سایر حقوقی که بر ذمه دولت است و تسویه تنظیم امور بانک ایران.
  - ۶- توسعه و نشر معارف و فرستادن شاگرد بخارجه برای تحصیل معلومات عالیه فنیّه و تنظیم و تکمیل تعلیمات عمومی و عالیّه مملکتی و اهتمام در امر حفظ الصّحه عمومی.
  - ۷- تکمیل قانون اصل محاکمات حقوقی بر طبق تجارب حاصله و حوائج مالیه و حوائج مالیه در محاکمات جزائی و جدیت در گذراندن قانون تجارت و محاکمه وزراء و ثبت اسناد و هیئت منصفه از مجلس شورای ملی.
- در جلسه ۸ حوت/ ۱/ ۶/۵ بعد از ظهر مقیم و قرائت. تاریخ رجوع به طبع ۱/۱۲/۹ در قبل از ظهر تاریخ توزیع: ۱/۱۲/۹ در بعد از ظهر [امضا ناخوانا]
- در جلسه ۱۴ و ۱۵ حوت در کلیات مذاکره شد در جلسه ۱۵ حوت/ ۱/ مذاکره در سواد شروع و در جلسه ۱۷ همان برج خاتمه یافت و پروگرام بتصویب رسید

سند شماره ۳

مورخه ۱۷ برج فروردین ۱۳۰۰

[نشان تاج و شیر و خورشید]

ضمیمه

ریاست وزراء

[نمره ۱۰۷۴۹]

ریاست محترم مجلس شورای ملی دام البقاء

فردا که سه شنبه است قرار بود پروگرام هیئت وزراء در مجلس مذاکره شود. نظر باینکه کار مهمی برای هیئت پیش آمده است فردا از حضور در مجلس معذور هستند متمنی است مباحثه در این امر را به روز پنجشنبه بیستم جاری موکول فرمایند.

مهر: ریاست وزراء

ضبط شود ۳۰۰/۷/۱۸

[اصل پروگرام ضمیمه صورت مجلس خودهد شد]

سند شماره ۴

[نشان تاج و شیر و خورشید]

بتاریخ برج ۱۳۳

ضمیمه

ریاست وزراء

در این موقع که برحسب تمایل مجلس شورای ملی و اعتماد آقایان نمایندگان مُحترم از طرف اعلیحضرت همایون شاهنشاهی مأمور تشکیل دولت شده‌ام زاید نمیدانم خاطر آقایان نمایندگان مُحترم را متذکر نمایم که موفقیت در رفع مُشکلات و اجرای اصلاحات فقط در صورتی مقدور است که موافقت کامل بین مجلس و دولت موجود شد خوشبختانه پس از اعتمادیکه باین مُوافقت و معاضدت صمیمانه حاصل نموده‌ام بار دیگر برای قبول مسئولیت حاضر شده و امید دارم به ابقاء این مُوافقت بتوانم به وظائف مسئولیت عمل نمایم.

آقایان نمایندگان محترم مستحضر هستند که پروگرامی را که در کابینه سابق خود بمجلس مُقدس پیشنهاد کرده بودم مورد تصویب و تصدیق مجلس واقع شده و کابینه سابق نیز با مُوافقت مجلس همان پروگرام را تعقیب نمود. چون ورود کابینه سابق که بحرانهای مُتوالی مانع از اجراء تمام مواد آن گردید و عملیاتی را که نسبت به بعضی از مواد آن شروع شده بود، ناقص و ناتمام ماند لهذا دولت حاضر در نظر دارد همان پروگرام را که در دو نوبت [به] تصویب مجلس رسیده است تعقیب و تکمیل نماید و بیش از پیش سعی خواهد بود که روابط حسنه را با کلیه دُول متحابه محفوظ و برقرار دارد و قبل از هر اقدام به وسیله قوای نیرومند نظام که برای استقرار نظم و امنیت کاملاً قادر است آسایش عمومی را در تمام مملکت به عون الله تأمین خواهد نمود و نیز در اَسرع اوقات برای اصلاح ادارات مخصوصاً وزارت مالیه متخصصین را که اقدام در استخدام آنها نموده بودم دولت سابق نیز اقدامات سابقه را تعقیب کرده بود هر چه زودتر لایحه استخدای آن به مجلس شورای ملی پیشنهاد خواهد شد. به علاوه چون اصلاح امور اقتصادی و حتی الامکان تعدیل مُوازنه صادرات و واردات مملکتی و همچنین تهیه وسایل کار برای اشخاص بیکار از اهم مقاصد است دولت حاضر در نظر دارد از بدو شروع به کار به تهیه موجبات آن اقدام نماید و نیز تسویه کار نطف شمال به یکی از وسائل بهبودی اوضاع اقتصادی در اولین قدم با موافقت مجلس شورای ملی شروع خواهد شد. ضمناً خاطر آقایان نمایندگان مُحترم را متذکر می‌سازم که چون عده‌ی جرائم متأسفانه از نبودن قانون هیئت مُنصفه سوء استفاده نموده و زویئه‌ای را اتخاذ کرده‌اند که بالتبجیه موجب هرج و مرج و ترنزل امنیت است لذا برای جلوگیری از تکرار این وضعیات انتظار دارم هر چه زودتر قانون هیئت مُنصفه بتصویب مجلس شورای ملی رسید وسائل محاکمه مطبوعات مطابق قانون فراهم گردد. در خاتمه از خداوند مسئلت میکنم با معاونت مجلس شُورای ملی و موافقت صمیمانه که از آقایان نمایندگان مُحترم احساس نموده به اجرای تمام مواد پروگرامی که از تصویب مجلس گذشته است موفقیت حاصل نمایم

نامه کابینه دوم قوام السلطنه است

سند شماره ۵

[نشان تاج و شیر و خورشید]

مجلس شورای ملی

تاریخ ارسال ۲۰ برج حوت ۱۳۰۱

عنوان کاغذ آقای مدیر محترم جریده فریده طوفان

در شماره ۵۰ مورخه یکشنبه ۲۰ حوت ۱۳۰۱ جریده خریده ام آقای قوام السلطنه نماینده محترم مشهد را در موقع رأی به پروگرام هیئت محترم دولت جزو مخالفین نوشته اند در برای رفع اشتباه خاطر شریف را متذکر میشود که بموجب صورت موجود نماینده محترم جزو مخالفین نبوده و به پروگرام دولت رأی موافق داده اند.

معاون اداری ریاست مجلس شورای ملی

سند شماره ۶

صدرالاسلام نیز مطابق [صورت ضمیمه] جزو موافقین پروگرام دولت بوده است و در روزنامه طوفان جزو مخالفین محسوب داشته در صورتیکه اجازه فرمائید صدرالاسلام نیز تکذیب گردد

سند شماره ۷

[نشان تاج و شیر و خورشید]

مجلس شورای ملی

ریاست محترم وزراء عظام دامت شوکتهم

مشروحه از هیئت مؤتلفه احزاب انزلی به مجلس شورای ملی رسیده است با ارسال سواد آن که لفاً ملاحظه میشود مقتضی است از نظریه و تصمیمی که نسبت به اظهارات آنها اتخاذ میشود مجلس شورای ملی را مستحضر فرمائید. جواب متمنی داده شد.

[امضا ناخوانا]

[حاشیه پایین:] به عرایض نوشته است

[حاشیه ۲:] ضبط شود ۲۷ جدی ۱۳۰۱ [امضا ناخوانا]

سند شماره ۸

دوره چهارم تقنینیه

دوسیه پارلمانی لوائح قانونی

لایحه قانونی پروگرام منشی کابینه آقای مستوفی الممالک

قبل از رجوع به کمیسیون

تاریخ اصل و نمره ۸ حوت ۱۳۰۱
تاریخ و نمره کتاب ثبت ۹ حوت نمره ۱۷۴۴۹
تاریخ اعلام در مجلس در جلسه ۸ حوت تاریخ رجوع به طبع ۹ حوت را تاریخ توزیع ۹ حوت را از طرف دولت تسلیم شود
تاریخ رجوع بطبع ۹ حوت / ۱ تاریخ توزیع ۹ حوت / ۱

شور اول و مراجعه ثانوی به کمیسیون مربوطه

تاریخ شروع بشور اول ۱۳ حوت / ۱
تاریخ ختم شور اول ۱۷ حوت / ۱

شور ثانی رأی - نتیجه

تاریخ تصویب ۱۷ حوت / ۱
نوع رأی ورقه
نتیجه رأی از ۸۸ نفر عده حاضر، اکثریت ۶۲ رأی تصویب شد
ملاحظات
چون پروگرام دولت بوده کشور میرزا [ناخوانا] بعمل نیاید
محتویات: پورگرام - چهار ورقه مخالفت و موافقت - یادداشت شانزده نفر از نمایندگان راجع به رأی مخفی.

سند شماره ۹

پروگرام منشی کابینه مستوفی الممالک در جلسه ۸ حوت / ۱۳۰۱ توسط آقای رئیس الوزراء تقدیم دعاوی مشارالملك وزیر عدلیه و قرائت نمودند.
پروگرام در روز ۹ حوت / ۱۳۰۱ بین نمایندگان توزیع شد.
شور در کلیات پروگرام در جلسه ۱۳ حوت / ۱ خروج و در جلسه ۱۵ حوت / ۱ تعقیب گردید در این جلسه بکفالت؟ مذاکرات اخذ رأی بعمل آمده تصویب گردید
شور و مذاکره در سواد در جلسه ۱۵/۱۲/۱ شروع گردید ماده اول مطرح ولی شور راجع به آن ختم نشده ماند برای جلسه بعد در جلسه ۱۶ حوت / ۱ جوزا شور در ماده اول ختم و سواد ماده دوم و سوم و چهارم نیز مطرح و بکفایت مذاکرات مواقع بآنها اخذ رأی نشده تصویب گردید- مذاکرات در موارد بعد موکول بجلسه آتیه شد.
در جلسه ۱۷ حوت / ۱ مذاکرات در ماده پنجم شروع و ختم و راجع به مواد ششم و هفتم نیز مذاکرات به عمل آمده و به کفایت مذاکرات اخذ رأی شده تصویب گردید- شور در کلیات نیز ختم و به پروگرام دولت

اخذ رأی بعمل آمد.

در موقع رأی پیشنهادشدگان دائر به شانزده نفر دائر به تقاضای اخذ رأی به طور مخفی و به مهره رسید که پس از مذاکرات لازمه از طرف پیشنهادکنندگان مسترد گردید لذا: به پروگرام دولت با ورقه اخذ رأی بعمل آمده از ۸۸ نفر نمایندگان حاضر به اکثریت ۶۲ رأی تصویب گردید در صورتیکه رئیس مجلس هم جزو مخالفین محسوب شوند.

سند شماره ۱۰

دوسیه تاریخ مخصوص معاونت اداری ریاست مجلس شورای ملی
دوره چهارم تقنینه
دوسیه پارلمانی لوایح قانونی
پروگرام منشی کابینه آقای مستشارالملک

قبل از رجوع به کمیسیون

تاریخ اصل و نمره ۸ حوت ۱/
تاریخ و نمره کتاب ثبت ۹ حوت ۱/ نمره ۱۷۴۴۹
تاریخ اعلام در مجلس در جلسه ۸ حوت ۱/ از طرف دولت قرائت شد
تاریخ رجوع بطبع ۹ حوت تاریخ توزیع ۹ حوت ۱/

شور اول و مراجعه ثانوی به کمیسیون مربوط

تاریخ شروع بشور اول ۱۳ حوت ۱/
تاریخ ختم شور اول ۱۷ حوت ۱/

شور ثانی

تاریخ تصویب ۱۷ حوت ۱/
نوع رأی ورقه نتیجه رأی از ۸۸ نفر نمایندگان حاضر به اکثریت ۶۲ رأی تصویب شد
چون پروگرام دولت بوده یک منشور بیشتر بعمل نماید
(که ورقه باطلاع از پروگرام جزو دوسیه است)

سند شماره ۱۱

نمره ترتیب طبع ۷۰۰

پرگرام منشی کابینه آقای مستوفی الممالک

در جلسه ۸ حوت ۱۳۰۱ مجلس شورای ملی تسلیم و قرائت شد

مقام محترم مجلس شورای ملی شیدله ارکانه

حوائج مملکت و اقداماتی که از طرف هیئت دولت باید در رفع آن حوائج بعمل آید امروز تقریباً بر همه کس معلوم است و حاجت به شرح و بیان ندارد و کابینه‌های سابقه اصول آنها را بطور مختصر و مفید در پروگرام‌های خود درج نموده‌اند هیئت حالیه نیز در واقع همان پروگرام‌ها را تعقیب خواهد کرد لیکن برای اینکه معلوم شود هیئت دولت حالیه چه اموری را بالاخص منظر نظر خود دارد و در آن امور از نمایندگان محترم ملت مخصوصاً استمداد میکند مواد ذیل بعنوان پروگرام عملی تقدیم مجلس مقدس شورای ملی می‌شود.

بعقیده این هیئت نیل باین مقاصد برای مملکت ضرورت تامه دارد و هر چند نمی‌توان گفت بسهولت ممکن است لیکن تصدیق خواهند فرمود که هیچ یک از آنها مرام و آمال دور و دراز نیست و این هیئت امیدوار است که با مساعدت مجلس شورای ملی این تعهدات را که در مقابل ملت میکند انجام دهد. مسائل مهمه دیگر از قبیل اقدام به میزبانی و توحید مالیات‌های متعدده مملکتی و بلدی و تسویه دعاوی که نسبت بدولت می‌شود و اعاشه و اعمار نقاط مخروبه مملکت و یا چیزهای دیگر نیز منظور نظر هست که هیئت دولت فعلاً ذکر آنها را در پروگرام خود مقتضی ندیده لیکن البته از نظر محو نخواهند شد. در خاتمه تذکر میدهد اینکه در ماده سوم پروگرام اصلاح ترتیب سربازگیری مذکور شده هر چند در موقع تقدیم لایحه مزبوره علل و موجبات پیشنهاد آن مشروحاً بیان خواهد شد عجله برای استحضار خاطر نمایندگان محترم توضیح می‌شود که یک علت عمده آن این است که ترتیب بنیچه سربازی که هشتاد سال قبل داده شده با اوضاع حالیه مملکت موافقت ندارد و تکالیف یک قسمت از اهالی مملکت به قسمت دیگر تحمیل می‌شود.

(پروگرام)

- ۱- حفظ مناسبات حسنه با دول متحابه و انجام قراردادهای تجارتي و پستی و تلگرافی با دولت روسیه به طریقی که با مصالح مملکت توافق داشته باشد و عقد قرارداد پستی با دولت افغانستان.
- ۲- تسریع در تهیه وسایل انتخابات دوره پنجم و مراقبت در صحت جریان آن.
- ۳- پیشنهاد لایحه قانونی در اصلاح ترتیب سربازگیری و تهیه وسایل نظامی از قبیل اسلحه و آبرویان و غیره.

۴- سعی در انجام امر امتیاز فقط و تدارک وسایل استفاده ملت از منابع ثروتی مملکت و اهتمام در امر تأسیس راه آهن و تکمیل طرق شوسه مملکت و دایر کردن وسایل نقلیه اتومبیلی در طرق و شوارع موجوده

و سعی در موازنه صادرات و واردات و استخدام متخصصین برای وزارت فواید عامه.
۵- تقویت عملیات متخصصین مالیه در اجرای صرفه جوئی های ممکن در مخارج دولت و تدارک بودجه و اصلاح ادارت مالیه و تمرکز جمع و خرج و تهیه وسیله پرداخت حقوق پس افتاده مستخدمین و سایر حقوقی که بر ذمه دولت است و تسویه و تنظیم امور بانک ایران.
۶- توسعه و نشر معارف و فرستادن شاگرد بخارجه برای تحصیل معلومات عالیه و فنیّه و تنظیم و تکمیل تعلیمات عمومی و عالیه مملکتی و اهتمام در امر حفظ الصحه عمومی.
۷- تکمیل قانون اصول محاکمات حقوقی بر طبق تجارب حاصله و حوائج حالیه و مطالعه در امر محاکمات جزائی و جدیت در گذراندن قانون تجارت و محاکمه وزراء و ثبت اسناد و هیئت منصفه از مجلس شورای ملی. «حسن»

تاریخ طبع ۹ حوت ۱۳۰۱

مطبعه «مجلس»

[حاشیه پایین:] باکثرت ۶۲ رأی تصویب شد ۱/ حوت ۱۳۰۱/ [ناخوانا]

با اکثریت ۶۲ رأی تصویب شد.

[امضا ناخوانا]

سند شماره ۱۳

ما امضاکنندگان ذیل تقاضا مینمائیم که در موضوع پروگرام رأی مخفی و بمهره گرفته شود
[ابراهیم قمی] [عبدالوهاب الرضوی] [امضا صدرالعلماء] [امضا حاج شیخ محمدحسین یعقوب
الموسوی] [امضا محمودلی] [امضا ناخوانا] [امضا بیان الملک] [امضا سیّد فاضل ناخوانا]
[امضا سهام السلطنه] [امضا ناخوانا] [بیان الملک] [سهام السلطان]
[امضا ناخوانا] [امضا ناخوانا] [اسدالله محلاتی] [ملک الشعرا]
راجع به پروگرام مستوفی الممالک در جلسه ۱/۱۲/۱۷ بقلم و قرائت و بعد از مذاکره عده مسترد داشته

سند شماره ۱۴

در ماده سوم اسم این بنده جزء مخالفین ثبت شده بود و بعد چک و محو شده است در هر حال در آن
مورد اسم بنده را یاد نفرمائید [امضا] امیر ناصر

سند شماره ۱۵

استدعا دارم در عوض [نمره] در کلیات های آقای شیخ اسدالله اجازه مرحمت فرمایید بنده در ماده
اول عرایضی خواهم نمود [امضا] فیروز

سند شماره ۱۶

مقام محترم ریاست مجلس شورای ملی
اینک هنگام تنفس بنده عرض می‌کنم بنده در ماه اول پروگرام دولت موافق باشم عرایض را هم اجازه دارم محفوظ باشم آقای مکرم اصفهانی

سند شماره ۱۷

بعد از نطق آیا نوبت بنده است یا خیر [امضا] محسن

[حاشیه پایین:]

آقای تدین

آقای اقبال السلطنه

آقای شیخ الاسلام

آقای اقبال السلطنه

آقای سلیمان میرزا

خوب است به آقای تدین تذکر بدهیم

سند شماره ۱۸

مخالف و موافق

دستور جلسه ۱۳ حوت ۱۳۰۱

راجع به مذاکره در پروگرام هیئت دولت

موافق		مخالف	
محل امضاء	در کلیات یا مواد	محل امضاء	در کلیات یا مواد
سید محمد تدین	در کلیات و در هر یک از مواد	۱ آقای مدرس	کلیات
اصفهانی		۲ ملک الشعرا	
	دفتر جلسات و مواد	۳ شیخ الرئیس	
سلیمان میرزا	در کلیات و مواد	۴ نصرت الدوله	
[ناخوانا]	در کلیات و مواد	۱ نصرت الدوله	حداقل
	در کلیات	۲ ملک الشعرا	

ماده دویم	۱ آصف الممالک	در کلیات	
	۲ شیخ الرئیس	در کلیات و مواد	
ماده سوم	۱ مدرس	در	
ماده چهارم	۱ شیخ اسدالملک	در ماده چهارم	مستشار السلطنه
	۲ سهام السلطان		
در ماده پنجم	احمد میرزا [ناخوانا]	در کلیات و مواد	
در ماده هفتم	[ناخوانا]	موافق	
در ماده پنجم	محمودلی	در کلیات و مواد	

مخالف و موافق

دستور جلسه یکشنبه ۱۳ حوت / ۱

راجع به پروگرام هیئت دولت

موافق		مخالف	
محل امضاء	در کلیات یا مواد	محل امضاء	در کلیات یا مواد
محمد [امضا ناخوانا]	در کلیات و		
عین اله امین زاده	در کلیات هر یک از مواد		
ابراهیم زنجانی	در کلیات و مواد		
	در مواد (۱)		
خاتون زاده	(۲)، (۳)، (۴)، (۵)، (۶)		

سند شماره ۱۹

مقام محترم ریاست

بنده در ماده سوم پروگرام اظهار عقیده می‌خواهم بنمایم اشتباهاً ماده چهارم نوشته شده محض استحضار خاطر مبارک در ماده سوم و چهارم و پنجم عرایض دارم.

یعقوب الموسوی

سند شماره ۲۰

مخالف و موافق

دستور جلسه ۱۷ حوت ۱۳۰۱

راجع به بقیه مذاکرات در پروگرام هیئت دولت محترم دولت

موافق		مخالف	
محل امضاء	در کلیات یا مواد	محل امضاء	در کلیات یا مواد
[امضا] ابراهیم زنجانی	در کلیات اخی		
[امضا] مهدیقلی	در کلیات اخی	همه شش و هفت مخالف شیخ الاسلام آخر همه ۶ مخالف [امضا ناخوانا]	
[امضا] محسن	در کلیات اخی	در کلیات آخر مخالف شیخ الاسلام	
		در کلیات آخر مدرس	

سند شماره ۲۱

مخالف و موافق

دستور جلسه ۱۷ حوت ۱۳۰۱

راجع به بقیه مذاکرات در پروگرام هیئت دولت محترم دولت

موافق		مخالف	
محل امضاء	در کلیات یا مواد	محل امضاء	در کلیات یا مواد
	موافق [امضا ناخوانا]		در ماده ۴ و پنج یعقوب الموسوی

سند شماره ۲۲

مقام منبع ریاست جلیله مجلس مقدس شورای ملی
بنده در زیب موافقت در ماده ۷ عرض دارم اجازه خواسته‌ام و بنده را بجای آقای سردار فاخر اجازه
مرحمت بفرمائید محقق
اجازه در زمینه مخالفت را مسترد فرمائید محقق
[حاشیه راست:]
بنده اجازه خود را باقی محقق العلماء تفویض میکنم سردار ناصر

سند شماره ۲۳

۳۰۳/۳/۱۷

طهران ساحت مقدس شورای ملی شیداله ارکانه
مواد مَصوبه هفتگانه پروگرام دولت دائر باصلاح مملکت عموماً ماده اولی آن راجع بتجارت خصوصاً
مایه بسی تشکر و سرور فوق العاده گردید تسریع جریان این نیت مقدس و خاتمه آنرا از انذوات محترمه
جداً تقاضا مینمائیم.
[مهر] کربلایی عبدالعلی قادری مهدی لطیف قصاب، [مهر] کربلایی علی قنادی، [مهر] حاجی کریم
قندفروش، [مهر] مشهدی محمد صراف، [مهر] رضا، [مهر] ناخوانا، [مهر] ناخوانا، [مهر] محمود [ناخوانا]،
[مهر] محمد [ناخوانا]، [مهر] ناخوانا، [مهر] ناخوانا، [مهر] یعقوب الموسوی
[حاشیه پایین:] ضبط شود ۲۰ ثور ۱۳۰۲ یعقوب الموسوی
۲/۲/۱۷

سند شماره ۲۴

مقام محترم ریاست مجلس شورای ملی دامت مصححه
ما امضاکنندگان تقاضا مینماییم که نسبت باظهار اعتماد بدولت [ناخوانا] با اوراق گرفته شود
[امضا ناخوانا] [امضا ناخوانا] [امضا اقبال السلطان، [امضا] سید کاظم، [امضا ناخوانا]

کارتین ۱۶ - درسیه ۳۳

۱۳۹۵

مجلس شورای ملی

روزگام مین و وزارت معطام

شرح دوسیه

نومره	بتاریخ	نومره کتاب ثبت	شرح مراسلات	طرحه
۱	۱۸ میزان	۱۶۴۱	روزگام مین و وزارت معطام	
۲	۲۰	۱۹۳۵	روزگام مین و وزارت معطام	
۳	۲۰	۶۸۵۱	روزگام مین و وزارت معطام	
۴	۱۵	۸۵۴۴	روزگام مین و وزارت معطام	
۵	۲۵	۱۷۸۸۲	روزگام مین و وزارت معطام	
۶	۹	۱۷۵۰۴	روزگام مین و وزارت معطام	
۷	۱۷	۱۷۴۴۹	روزگام مین و وزارت معطام	
۸	۱۷	۱۹۴۷۷	روزگام مین و وزارت معطام	

منح خطه کوه درخت... از هر کوه و کوهستان برتر از اوست...
بدرستی که برین کوهستان...
آن کوه که...
و نیز...
این...
همین...
بوی...
بگو...
هر...
دو...
فر...
مست...
بزر...
صحت...
درد...

بدرستی که برین کوهستان...
بدرستی که برین کوهستان...
بدرستی که برین کوهستان...

- ۱- خطه کوه درخت...
- ۲- کوهستان...
- ۳- خطه کوه درخت...
- ۴- کوهستان...
- ۵- خطه کوه درخت...
- ۶- کوهستان...
- ۷- خطه کوه درخت...
- ۸- کوهستان...
- ۹- خطه کوه درخت...
- ۱۰- کوهستان...

بدرستی که برین کوهستان...
بدرستی که برین کوهستان...

ریاست وزراء

شماره

۱۴

تاریخ: برج ۱۳۴۰

شماره گیسو: ۱۴۰۰۰۰۰۰۰۰

دین گیسو... (Official document text in Persian)

کلیه کلام... (Official document text in Persian)

پیکرام

- ۱ - خاندان بنام: ...
- ۲ - ...
- ۳ - ...
- ۴ - ...
- ۵ - ...
- ۶ - ...

۱۳۸۹

Handwritten signature

درصد ۱۳ و ۱۵ ... (Handwritten notes and dates)

مورخه ۷ + برج کزک ۱۳۴۰
ضمیمه ۹۵۵۵

ریاست وزراء
نمبره ۱۰۷۴۹

ریاست محترم سرکار عالی
فواکه پیشینه است قرابو بردگام آیت وزیر مدرس زار کرلو
نظریه سینه لایحه بر این است مشتمل است فواد حضور در کس
نقد در این تشریح با جبهه در این امر و زودتر تمهید
حاضر و کله فیه

۱۶
۳۳

(۲)

صلیحه / ۱۸ / ۷ / ۱۳۴۰

شوریه گاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی

رتال اجلاس و کارگاه فنی موزت بهر مناسبت

۶

اسم نویسنده و تاریخ نگارش پهلوان محمد	 مجلس شورای ملی اداره ..... دائرة ..... تاریخ ارسال ..... برج ..... ۱۳.....	نمبره کتاب ثبت
اسم بانک نویسنده و تاریخ		کارتن
تاریخ امضای بانک نویسنده		نمبره های قبل

قیود مهمه : .....
 عنوان کاغذ : .....
 مقصد و عنوان پاکت : .....
 لف چه مراسله بتوسط که : .....
 تاریخ ارسال : .....
 برج : .....
 ۱۳.....

رایت قسم زراعت در کتب
 مؤلفه از قلمت زرتشتی از باب اوله کتب زراعت در کتب مؤلفه مؤلفه
 از قلمت زرتشتی از باب اوله کتب زراعت در کتب مؤلفه مؤلفه

۱۶۵۰۴
 مهر زراعت

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی

پرتال جامع علوم انسانی
 فصلنامه علمی ۲۷
 شماره ۱
 سال ۱۳۸۹

لوره حله تقنینیه ۳۹۱

دوسیه پارلمانی لوائح قانونی
لایحه قانونی اصلاح قوانین و مقررات

قبل از مذاکره در مجلس

قبل از رجوع بکمیسیون

تاریخ اصل و ندره	۱۳۱۱ / ۲۸
تاریخ و ندره کتابت	۱۳۲۹ / ۹
تاریخ اعلام در مجلس	۱۳۲۸ / ۱۷
تاریخ رجوع بطبع	۱۳۲۹ / ۱
شور اول و مراجعه ثانوی بکمیسیون مربوطه	(۷)
تاریخ شروع بشور اول	۱۳۱۳ / ۱
تاریخ ختم شور اول	۱۳۱۷ / ۱
تاریخ رایوت کمیسیون بین التورین	۱۳۱۷ / ۱
تاریخ رجوع بطبع	تاریخ توزیع
کمیسیون مربوطه	
تاریخ رجوع	
تاریخ و ندره راپورت کمیسیون مربوطه	
تاریخ رجوع بطبع	
شور ثانوی	رای - نتیجه
تاریخ شروع بشور دوم	
تاریخ ختم شور دوم	
تاریخ تصویب	۱۳۱۷ / ۱
نوع رای در نتیجه رای	۸۸ از ۱۰۰ رای موافق ۱۲ از ۱۰۰ رای مخالف

ملاحظات

این لایحه در جلسه ۲۸ شهریور ۱۳۲۸ در مجلس شورای ملی تصویب گردید.
کمیته: برنامه - چاره‌اندیشی - اصلاح قوانین و مقررات

کتابخانه عمومی عدالت - اداره ریاست اسرار عالی

۳۹۱ دوره علوم تقنینیه

نمبره ترتیبی
کتاب ثبت قوانین

دوسمه بارلمانی لواج قانونی
مجلس سنین مجلس من کاتبه لایحه تقنینیه

قبل از مذاکره در مجلس	قبل از رجوع بکمیسیون
کمیسیون مربوطه	تاریخ اصل و نمره ۱/۲۶۸
تاریخ رجوع	تاریخ و نمره کتاب ثبت ۱/۲۶۹
تاریخ و نمره راپورت کمیسیون مربوطه	تاریخ اعلام در مجلس ۱/۲۶۸
تاریخ رجوع بطبع	تاریخ رجوع بطبع ۱/۲۶۹

شورائانی	شورا اول و مراجعه ثانوی بکمیسیون مربوطه
تاریخ شروع بشوراء دوم	تاریخ شروع بشوراء اول ۱/۲۷۳
تاریخ ختم شوراء دوم	تاریخ ختم شوراء اول ۱/۲۷۷
تاریخ تصویب	تاریخ راپورت کمیسیون بین الشورین
تاریخ تصویب	تاریخ رجوع بطبع

نتیجه رای در ۲۸/۱۲/۱۳۸۸
مجلس سنین

ملاحظات

حسن رکنی
(مجلس سنین)

گزارش از کمیته... ۱۸۸۸ = ۱۸۸۹ ...

گزارش از کمیته... ۱۸۸۹ = ۱۸۹۰ ...

گزارش از کمیته... ۱۸۹۰ = ۱۸۹۱ ...

گزارش از کمیته... ۱۸۹۱ = ۱۸۹۲ ...

گزارش از کمیته... ۱۸۹۲ = ۱۸۹۳ ...

گزارش از کمیته... ۱۸۹۳ = ۱۸۹۴ ...

گزارش از کمیته... ۱۸۹۴ = ۱۸۹۵ ...

گزارش از کمیته... ۱۸۹۵ = ۱۸۹۶ ...

گزارش از کمیته... ۱۸۹۶ = ۱۸۹۷ ...

گزارش از کمیته... ۱۸۹۷ = ۱۸۹۸ ...

گزارش از کمیته... ۱۸۹۸ = ۱۸۹۹ ...

گزارش از کمیته... ۱۸۹۹ = ۱۹۰۰ ...

گزارش از کمیته... ۱۹۰۰ = ۱۹۰۱ ...

گزارش از کمیته... ۱۹۰۱ = ۱۹۰۲ ...

گزارش از کمیته... ۱۹۰۲ = ۱۹۰۳ ...

پیام بهارستان / ۲۵، ۲۴، ۲۳، ۲۲، ۲۱، ۲۰، ۱۹، ۱۸، ۱۷، ۱۶، ۱۵، ۱۴، ۱۳، ۱۲، ۱۱، ۱۰، ۹، ۸، ۷، ۶، ۵، ۴، ۳، ۲، ۱

نمره ترتیب طبع ۷۰۰

پرگرام مشی کابینه آقای مستوفی الممالک

در جاسه ۸ حوت ۱۳۰۱ مجلس شورای ملی تسلیم وقرات شد

مقام محترم مجلس شورای ملی شید الله اراکانه

حوائج مملکت و اقداماتی که از طرف هیئت دولت باید در رفع آن حوائج بعمل آید امروز تقریباً بر همه کس معلوم است و حاجت بشرح و بیان ندارد و کابینه های سابقه اصول آنها را بطور مختصر و مفید در پروگرامهای خود درج نموده اند هیئت حالیه نیز در واقع همان پروگرامها را تعقیب خواهد کرد لیکن برای اینکه معلوم شود هیئت دولت حالیه چه اموری را بلااختصاص منظور نظر خود دارد و در آن امور از نمایندگان محترم ملت مخصوصاً استمداد بکند مواد ذیل بعنوان پروگرام عملی تقدیم مجلس مقدس شورای ملی می شود .

بمقتضای این هیئت نبل باین مقاصد برای مملکت ضرورت نامه دارد و هر چند نمی توان گفت بسهولة ممکن است لیکن تصدیق خواهند فرمود که هیچیک از آنها مرام و آمال دور و دراز نیست و این هیئت امیدوار است که با مساعدت مجلس شورای ملی این تعهدات را که در مقابل ملت میکنند انجام دهد .
مسائل مهمه دیگر از قبیل اقدام به ممیزی و توحید مالیات های متعدده مملکتی و بلدی و تسویه دعاوی که نسبت به دولت می شود و اعشار نقاط مجزوبه مملکت و بسا چیز های دیگر نیز منظور نظر هست که هیئت دولت فعلاً ذر آنها را در پروگرام خود مقتضی ندیده لیکن البته از نظر محو نخواهند شد در خانه تذکر میدهد اینکه در ماده سوم پروگرام اصلاح ترتیب سر باز گیری مذکور شده هر چند در موقع تقدیم لایحه مزبوره علل و موجبات پیشنهاد آن مشروحاً بیان خواهد شد عجله برای استحضار خاطر نمایندگان محترم توضیح می شود که علت عمدتاً آن این است که ترتیب بیجهت سر باز گیری هشتاد سال قبل داده شده با اوضاع حالیه مملکت موافقت ندارد و تکالیف یک قسمت از اهالی مملکت ب قسمت دیگر تحمیل می شود

(پروگرام)

- ۱ - حفظ مناسبات حسنه با دولت متحابه و انجام قرار داد های تجاری و پستی و تلگرافی با دولت روسیه بطوریکه با مصالح مملکت توافقی داشته باشد و عقد قرارداد پستی با دولت افغانستان
- ۲ - تسریع در تهیه وسایل انتخابات دوره پنجم و مراقبت در صحت جریان آن
- ۳ - پیشنهاد لایحه قانونی در اصلاح ترتیب سر باز گیری و تهیه وسایل نظامی از قبیل اسلحه و آبروپلان و غیره
- ۴ - سعی در انجام امر امتیاز فقط و تدارک وسایل استفاده ملت از منابع قرونی مملکت و اهتمام در امر تاسیس راه آهن و تکمیل طرق شوسه مملکت و دایر کردن وسایل نقلیه اتومبیلی در طرق و شوارع موجوده و سعی در موازنه صادرات و واردات و استخدام متخصصین برای وزارت نوایند عامه .
- ۵ - تقویت عملیات متخصصین مالیه در اجرای سرفه جوئی های ممکن در مخارج دولت و تدارک بودجه و اصلاح ادارات مالیه و تمرکز جمع و خرج و تهیه وسیله پرداخت حقوق پس افتاده مستخدمین و سایر حقوقی که بر ذمه دولت است و تسویه و تنظیم امور بانک ایران .
- ۶ - توسعه و نشر معارف و فرستادن شاگرد بخارج برای تحصیل معلومات عالی و فنی و تنظیم و تکمیل تعلیمات عمومی و عالی مملکتی و اهتمام در امر حفظ الصحه عمومی .
- ۷ - تکمیل قانون اصول محاکمات مقوقی بر طبق تجارب حاصله و حوائج حالیه و مطالعه در امر محاکمات جزائی و جدیدت در گذراندن قانون تجارت و محاکمه وزراء و وقت اسناد و هیئت منصفه از مجلس شورای ملی .

تاریخ طبع ۹ حوت ۱۳۰۱
مجلس شورای ملی
کتابخانه مجلس

مطلبه مجلس

مجلس شورای ملی

پیام بهارستان / ۲۰۳ س. ۲۰ ش ۷ / بهار ۱۳۸۹

بفکننده ای دیز

تداف بنامم در دررضم بر درگرم در فخر و بهر درگرم

عبد الوکبیر صدر الامام
عبد الوکبیر صدر الامام
عبد الوکبیر صدر الامام

عبد الوکبیر صدر الامام
عبد الوکبیر صدر الامام
عبد الوکبیر صدر الامام

عبد الوکبیر صدر الامام
عبد الوکبیر صدر الامام
عبد الوکبیر صدر الامام

در آله سر
اسم از بند خیزد زلفش
بیت شد بود و بعد حکایت و نحوته است
در اصل در آن مرد هم بنده ایالاته است

در عرض کرد
آینه دارم در کس و کار
لام اسد الله صفت
و پسر جان نبره در نام دردی
و پسر خواه نبرد
نبرد

پیام بهارستان / ۲۰، س. ۲، ش. ۷ / بهار ۱۳۸۹

مع محرم راسم
انیک تمام تنس
عرض کنیم بر
ارال ہر کرام
مراکت ہستم
رسم ارا کہ
اس کے ہر

مقام محترم ریاست

سندھ درمادہ سوم پر کرام اظہار عقیدہ میں خواہم بنایم
 اسٹیٹ بامادہ چہارم نمونہ کردہ محض اسحق فاطمہ مبارک
 درمادہ سوم و چہارم و پنجم و انصاف دارم
 سعید المرستی

مخالف و موافق

لسبتور جلسہ انجمن محکمہ
 راجع بہ بقیہ من الرات در کلمت محکمہ

موافق		مخالف	
محل امضاء	در کلیات یا مواد	محل امضاء	در کلیات یا مواد
ابراہیم	در کلیات ۱۶	سعید المرستی	در کلیات ۱۶
حیدر علی	در کلیات ۱۶	ابو سعید	در کلیات ۱۶
سعید المرستی	در کلیات ۱۶	در کلیات ۱۶	در کلیات ۱۶

پیام بهارستان / ۲۰، ۲۱، ۲۲، ۲۳، ۲۴، ۲۵، ۲۶، ۲۷، ۲۸، ۲۹، ۳۰، ۳۱، ۳۲، ۳۳، ۳۴، ۳۵، ۳۶، ۳۷، ۳۸، ۳۹، ۴۰، ۴۱، ۴۲، ۴۳، ۴۴، ۴۵، ۴۶، ۴۷، ۴۸، ۴۹، ۵۰، ۵۱، ۵۲، ۵۳، ۵۴، ۵۵، ۵۶، ۵۷، ۵۸، ۵۹، ۶۰، ۶۱، ۶۲، ۶۳، ۶۴، ۶۵، ۶۶، ۶۷، ۶۸، ۶۹، ۷۰، ۷۱، ۷۲، ۷۳، ۷۴، ۷۵، ۷۶، ۷۷، ۷۸، ۷۹، ۸۰، ۸۱، ۸۲، ۸۳، ۸۴، ۸۵، ۸۶، ۸۷، ۸۸، ۸۹، ۹۰، ۹۱، ۹۲، ۹۳، ۹۴، ۹۵، ۹۶، ۹۷، ۹۸، ۹۹، ۱۰۰

مخالف و موافق

دستور جلسه فراغت ۱۳۰۱

راجع به تعیین مذاکره در پروگرام نیت محترم صحت

موافق		مخالف	
محل امضاء	درکایات یا مواد	محل امضاء	درکایات یا مواد
	مرا... 	در باره... 	X

کتابخانه مجلس شورای اسلامی

شماره ۷
در رتبه نقد در ۶۵

وسط عصر در (اجازة عشاء)

و نیز در این (سرکار خانم)

اجازة سرکار خانم محسن

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
اجازة در رتبه نقد در (آ)

مترادف زبانی محسن

در امانه حورا / محسن / در رتبه نقد / در رتبه نقد / در رتبه نقد

۱۳۸۹/۷/۲۰

طرح اول / سند سند کوردری / سند سند ارکانه

مواد مصرفیه همگانه پردگرام حرات داتر با صلاح مملکت عموماً ماده اوله آن

راجعه تجارت مخصوصاً مایه بسترش و سرور فوق العاده گردید تسریع حرمان

ایستادگی و خاتمه انرا از اندوخت محرمه حداً تقاضا مائیم
گردید علاوه بر تقدیر و تقدیر عاجزیم تقدیر و تقدیر

صلوات بر سر ائمه اطهار
۱۳۸۹

۱۳۸۹/۷/۲۰

(۱۸)

نعت مقدس المیزان
سید المیزان

بیت پروردگار
ما را از کسوف و گرفتاری
در روز بخت و روز بدبختی
بیت پروردگار
سید المیزان